

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-36>

Ольга Волосатих

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри історії української музики та музичної фольклористики,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна)

Olga Volosatikh

Candidate of Art Studies (PhD), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History of the
Ukrainian Music and Musical Ethnology,
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>

© Волосатих О., 2025.

СПЕЦИФІКА ПРОЧИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОДУ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті досліджується специфіка прочитання національного коду в музиці українських композиторів першої третини XX століття. Аналізується роль творчості Левка Ревуцького, Бориса Лятошинського, Василя Барвінського, Віктора Косенка та інших у формуванні моделі національної музичної мови як семіологічної системи. Автор звертає увагу на багатошаровість підходів до фольклорного матеріалу, індивідуальні стратегії гармонізації та переосмислення традицій, підкреслюючи важливість глибинних культурних і психологічних зв'язків у визначенні поняття «національне» в музичній творчості доби модерну.

Ключові слова: українська музика, модерн, національний код, музична мова, фольклор, композиторська творчість.

Досить активне упродовж останніх років опрацювання науковцями явища українського музичного модерну виявляється невіддільним від розгляду загального перебігу становлення й еволюції національного музичного тезаурусу, і – ширше – національної музичної мови. Узагальнено визначений як «певний соціокультурний період історичного процесу розвитку української композиторської творчості, в якому віддзеркалились загальні ідейно-художні, суспільно-політичні, ідеологічні, культурологічні риси новітнього часу; зміни у свідомості митців, що призвели до переосмислення музичної мови і способу звукової організації художнього простору; осмислення різновекторних пошуків в українській музиці в контексті співіснування й функціонування стильових течій імпресіонізму, символізму, неоромантизму, неокласицизму» [Таранченко,

Волосатих, 2023, с. 244], цей феномен стало спричиняє все нові й нові кроки на шляху як заповнення фактологічних прогалин української музичної історіографії ХХ століття, так і вирішення широкого спектру питань теоретичного осмислення обраної художньої епохи.

На думку Олександра Козаренка, саме із творчістю композиторів першої третини ХХ століття (зокрема Левка Ревуцького, Бориса Лятошинського, Василя Барвінського, Михайла Вериківського, Віктора Косенка та інших) варто пов'язувати цілісний етап стабілізації та розвитку однієї з моделей національної музичної мови як семіологічної системи, матеріалізованої у конкретних локальних знакових системах, якими є авторські мовленнєві коди [Козаренко, 2000, с. 11–12, 135]. Водночас окремим складником тієї цілісної багаторівневої системи, позначеним залученістю до її параметрів, виявляється широко трактована категорія національного, адже саме яскрава національна забарвленість стала найхарактернішою прикметою українського модерну [там само, с. 173].

Прикметно, що щодо специфіки прочитання цього коду «національного», як у власній творчості, так і стосовно доробку сучасників, замислювалися провідні представники музичного мистецтва тієї доби, як-от Левко Ревуцький. Надзвичайно показовими у цьому контексті є зафіксовані безпосередньо у 20-ті роки ХХ століття роздуми композитора про особливості роботи з автентичними фольклорними матеріалами, зокрема гармонізації: «То процес глибоко інтуїтивний, в ньому відіграє роллю зміст пісні, складні ниточки різних асоціацій аж до часів дитинства, умов та обставин, в яких доводилось сприймати мелодійні звороти, чи то ці самі, чи то схожі до них, і, врешті, настрої самого автора. Копатись тут даремна річ» [Ревуцький, 2013, с. 178–179]. Дещо пізніше, характеризуючи творчість свого сучасника й товариша Віктора Косенка, композитор зауважував: «Проблему національного у нас нерідко тлумачать надто вузько, обмежуючи це ємне поняття наявністю в музиці певної кількості автентичних фольклорних мелодій, мотивів, інтонацій, ритмів тощо. Зовсім не заперечуючи необхідності всебічного втілення стильових основ народної музики, я вважаю, що у визначенні національного важливіші такі якості, як глибока ґрунтовність всього комплексу засобів музичної

виразності, прямі та опосередковані зв'язки композитора із споконвічними віковими традиціями світової та національної культури, його здатність перейнятися психологією художнього мислення свого народу та вміння правдиво та переконливо відтворити це. Мені здається, що Косенко творив свою музику, керуючись саме цими засадами» [Ревуцький, 1988, с. 41].

Звісно ж, зазначена «проблема національної своєрідності» вирішувалася на практиці вельми багатоманітно. І у ледь не синхронній творчості композиторів-сучасників і навіть одного митця наймодерніші переосмислення іншокультурних (так само плюралістично вільно трактованих з погляду географічної й хронологічної прив'язки культури) моделей¹, найсміливіші експерименти з оновлення музичного словника перемежовувалися зі зверненнями до впізнаваної автентики у її чи не найбільш відомих зразках. Ба навіть подекуди, певною мірою, – й у межах одного твору. На продовження роздумів щодо, здавалося б, «не аж так очевидних» звернень Віктора Косенка до фольклорних джерел, варто зауважити, що підсумками його шукань власного способу, власного співвідношення в синтезуванні «свого й чужого», як відомо, стали фортепіанний цикл із ліричною «перлиною», повсталою з гармонізації незмінного народного наспіву², й симфонічна поема на теми народних пісень.

Надзвичайно близькою паралеллю до згаданого митця, свого роду творчим віддзеркаленням виглядає в цьому аспекті й інший український композитор із виразно європейським обличчям – Василь Барвінський, чиє «власне відчуття національного було, хоч і тісно пов'язане з витоками, проте, відповідно до його натури, достатньо витончене, завуальоване, опосередковане рядом рефлексій загальноєвропейського естетичного порядку та особистісним філософсько-релігійним світовідчуттям, а водночас відчужене від епатажних архіваторських експериментів» [Кияновська, 2009, с. 43].

Цілком зрозуміло, що проблемно-наукова розробка музичного модерну як цілісного явища (а ширше – і спадку першої половини XX століття загалом) у

¹ Детальніше про це дивись: [Козаренко, 2000, с. 146–147].

² Детальніше про це дивись: [Шамаєва, Волосатих, 2023].

специфічній ситуації українського контексту є ускладненою з багатьох причин. Не останнім додатковим чинником постає тут і розпорошеність (а у багатьох випадках й елементарна недоступність) як конкретних фактологічних відомостей, так і текстологічних матеріалів, які мали би стати матеріалом для дослідження. Втім ретельна діяльність з усунення змістових прогалин в історії української музичної культури (часом на рівні реконструювання окремих компонентів) і деміфологізації сприйняття багатьох постатей, текстів і явищ дозволить згодом підійти до вирішення непоодиноких питань, пов'язаних із комплексним науковим опрацюванням феномену українського музичного модерну й коду національного як його конститутивної складової.

Список використаних джерел

1. Кияновська Л. О. Спадщина Василя Барвінського в сучасному українському національному середовищі // Молодь і ринок. №3 (50), 2009. С. 42–45.
2. Козаренко О. В. Феномен української національної музичної мови. Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 2000. 286 с.
3. Ревуцький Л. М. Из неопубликованных рукописей // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 101 : Зі спадщини Майстрів. Книга друга : наукове видання / редактор-упорядник К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2013. С. 178–198.
4. Ревуцький Л. М. О моем младшем современнике // Повне зібрання творів у одинадцяти томах. Т. 11 : Літературна спадщина. Київ : Музична Україна, 1988. С. 38–41.
5. Таранченко О. Г., Волосатих О. Ю. Модерний дискурс української музики 1910-х – 1920-х років: світоглядні, змістові, жанрові домінанти, творчі постаті // Світоглядні експлікації модерну та постмодерну : колективна монографія. Рига : Baltija Publishing, 2023. С. 231–247.
6. Шамаєва К. І., Волосатих О. Ю. Архів Віктора Косенка як джерело реконструкції задуму «24 дитячих п'єс для фортепіано» (за фондами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2023. Вип. 30. С. 59–75.

Specificity of the National Code Reading in the Works of Ukrainian Composers of the First Third of the 20th Century

Abstract. *The article examines the specific ways in which the national code is interpreted in the music of Ukrainian composers of the first third of the 20th century. It analyzes the role of composers such as Levko Revutskyi, Borys Liatoshynskyi, Vasyl Barvinskyi, and Viktor Kosenko in shaping a model of national musical language as a semiological system. The author emphasizes diverse approaches to folk material, individual harmonization strategies, and the reinterpretation of tradition, highlighting the importance of deep cultural and psychological connections in defining the concept of “national” in modernist Ukrainian music.*

Keywords: *Ukrainian music, modernism, national code, musical language, folklore, compositional creativity.*